

ЈУБИЛЕЈИ

Др Лука М. Вукчевић

ОДЈЕК БЕЛВЕДЕРСКОГ ДОГАЂАЈА 26. ЈУНА 1936. ГОДИНЕ

Масовна политичка хапшења у Црној Гори која су слиједила након што је загребачка полиција 1935. године ушла у траг и открила цјелокупну комунистичку акцију сконцентрисану у рукама Земаљског бироа као извршног органа КПЈ са сједиштем у Загребу.¹ Тада је у Загребу ухапшен главни члан Земаљског бироа ЦК Ђорђе Митровић, код кога је нађен извјештај ПК КП за Црну Гору. Полиција је потом успјела путем нечувене тортуре да изврши провалу у Комунистичку партију Црне Горе. Услиједила су хапшења неколико стотина комуниста у првом реду руководећег кадра, Покрајинског Комитета, Окружних и Мјесних комитета и секретара ћелија.²

Хапшење комуниста је изазвало вал огорчења у Црној Гори. Око двадесет комуниста из руководства прешло је у илегалност а један број је емигрирао у Албанију. Од преосталог броја неухапшених комуниста формирано је Привремено партијско руководство. У неким мјестима Црне

¹ Нико С. Мартиновић, Масовна хапшења у Црној Гори и Белведерски догађај 1936. године, Историјски записи IX, 143-144.

² Томица Никчевић, Прилог изучавању, политичких борби у Црној Гори 1929-1937, Историја XX века, Зборник радова III, 140-141.

Горе дошло је током 1936. године до демонстрација и оружаних сукоба са органима полиције у Црмници, и то: Вирпазару, Сеоцима, Лимљанима, затим Колашину и др.³ Протест народа против терора над затвореницима у Црној Гори је стално јачао. Поводом хапшења и терора у Црној Гори ПК је обавијестио црногорске студенте и осталу црногорску интелигенцију у Београду. Тим поводом је студентска омладина издала свој Меморандум који је потписало двадесет два представника опозиционих странака. Поред комуниста Меморандум су потписали четрнаест демократа, четири федералиста и два радикала. Представници опозиционих странака упутили су Меморандум намјесницима, предсједнику Владе и министрима. У Меморандуму је тражено прво да се престане са хапшењем невиних људи а нарочито сељака чији је патриотизам мање сумњив од оних који га прогањају. Друго, да се осумњичени и окривљени не држе по полицијским затворима и да се престане са њиховим дивљачким пребијањем и мрцварењем.

Треће, да се над лицима која су вршила мучења поведе најенергичнија истрага и кривци по закону казне.

Четврто, да се Црногорци не одводе ради исљеђења ван Црне Горе.

Пето, да се онемогуће политичка прогањања и кажњавања исправних и поштених грађана због њиховог политичког увјерења.⁴

Поступак полицијских власти у Подгорици, према Мирку Вешовићу адвокатском приправнику иначе лијевом земљораднику, снажно је узбудио грађане Подгорице и шире околине. Дана 10. маја 1936. године одржао је у Подгорици у хотелу "Империјал" министар др Кожул конференцију којој је присуствовао и народни посланик др Војислав Јањић. Вешовић који је такође конференцији присуствовао, учинио је двије упадице на излагање Јањића који је говорио послуже Кожула. Вешовић је одмах уклоњен и спроведен у жандамеријску станицу гдје је страховито испребијан а већ 12. маја пуштен из Начелства среза. Поводом овог догађаја једна група грађана Подгорице упутила је протест на министра унутрашњих послова др Антона Корошца у коме, између осталог, истичу: да је Вешовић, готово полумртав, извучен из затвора "подбуо и модар у лицу од удараца и са готово затвореним очима пружао је својим стањем грозну слику онога о чему смо раније слушали о другима! Два државна љекара су га прегледала и нашли да су повреде у ужасном стању.... Грађани града Подгорице су под јаким импресијама - каже се даље у протесту - и сматрамо својом

³ Н. Мартиновић, н. д. 144.

⁴ Радоје Пајовић, Активност Народног фронта у Црној Гори 1935-1936, Историјски записи XVI, 139.

грађанском дужношћу да захтијевамо да кривци добију строге законске консеквенце. Овим путем најенергичније тражимо од Вас да се већ једном прекине пракса државних органа која убија достојанство људи а нашој држави најеклатантније негира атрибут правне земље и може изазвати тешке последице општег значаја". На крају се истиче "да се надамо да ће те овој нашој преставци поклонити пажњу те најхитније учинити да се кривци најстрожије казне без обзира на ма шта, сем законитости правде и правде, што ће бити у великом интересу наше државе у моралном погледу".⁵

Због полицијског терора према ухапшеним црногорским комунистима и тешког економског и социјалног стања, Привремено партијско руководство КПЈ за Црну Гору је одлучило да сазове велики народни збор на Цетињу за 26. јун и том приликом издало проглас народу Црне Горе и Приморја у коме, поред осталог, истиче и следеће захтјеве:

1. да се прекине са даљим хапшењем и премлаћивањем и пусте на слободу ухапшени Црногорци и Приморци;
2. прекидање дивљачких хајки и изазивање сукоба по селима од полицијских власти;
3. укидање диктаторског режима и њихових фашистичких метода насиља;
4. враћање народу демократских права и слободе и друго.

На овако замишљен збор дали су сагласност један дио удруже. опозиције и то: Стојан Шпадијер који је припадао радикалима Ацо Станојевић и Мирко Вешовић, лијеви земљорадник. Свој пристанак су дали и показали највишу активност федералисти које је нарочито привлачила парола борба за равноправност Црне Горе и ношење крсташа барјака.

Под Белведером се окупила велика маса сељака из Црмнице, Ријечке нахије и маса радника из Подгорице и других мјеста. Пошто је полиција обавијестила да је збор забрањен одлучено је да се збор одржи испод

⁵ Из папира Јова Ђуришића, секретара Федералистичке странке за округ Подгорица.

Протест су потписали Саво П. Вулетић, мин. у пензији, др Никола Шкерковић, директор гимназије у пензији, бивши народни посланик, Бошко Бојовић адвокат, Лука Д. Велимировић трговац, Душан Вучинић адвокат, др Саво Радовић, адвокат и бивши народни посланик, др Драгиша Мијатовић адвокат, Крсто Раичковић замјеник вишег државног тужиоца, Никола Ђетковић приватни чиновник, Јово Ђуришић трговац, Јоко Лаиновић трговац, Спасоје Раичковић апотекар, Божо Лучић трговац, Василије Мишолић трговац, Митро Радовић артиљеријски мајор у пензији, Вуко Вучинић адвокатски приправник, Буто Покрклић трговац, Васо Перовић адвокатски приправник и др Јово Суђић професор.

Белведера. Окупљеној маси су говорили Мирко Вешовић, посланик Стојан Шпадијер и Ивановић, сељак из Куча. И кад је ријешено да се маса разиђе, неко из масе је опалио метак из револвера. Ушанчена војска, жандармерија и полиција то је искористила и осула митраљеску паљбу на масу у леђа, која се већ разилазила.⁶

У историји црногорског народа, протестни збор на Белведеру заузима један од најзначајнијих догађаја између два свјетска рата, како по броју жртава, тако и по посљедицама које је изазвао. Биланс догађаја је сљедећи: шест погинулих, преко 30 теже и лакше рањених а око 100 учесника је ухапшено.

Припреме за Белведерски збор и догађај који се збио на самом збору, различито су приказивани од стране званичних власти и штампе.

Послије Белведерског догађаја режимске власти су упорно настојале да оправдају изазвано крвопролиће. У томе су предњачиле владина новинска агенција "Авала" која је преко дневне и локалне штампе жестоко нападала учеснике Белведерског збора а у томе су се нарочито истакли "Народни лист", орган ЈРЗ, "Зетски гласник", орган Зетске бановине са Цетиња, "Слободна мисао" и др.⁷ Агенција "Авала" објавила је извјештај који у цјелости преносимо:

"На дан 26. јуна прије подне скупила се једна група од 500 особа, поготово из општине ријечке и црмничке, предвођена од становитих познатих комуниста и противника државног и социјалног покрета, у намјери да оду на Цетиње ради одржавања Скупштине. Пошто ова Скупштина није у законском року пријављена нити одобрена, органи сигурности су им препријечили пут и позвали их у име закона, да се разиђу. Једна група се одмах разишла, а остали, подстакнути од коловођа, нијесу се одазвали позиву власти, него су тражили да им се одобри да демонстративно прођу кроз Цетиње са недопуштеним захтјевима и натписима. Кад им је одговорено да се оваквим захтјевима не може удовољити пошто су противни прописима позитивних закона и опасни за јавни ред и мир, већина од њих подстакнута говорима двојице коловођа, напала је ватреним оружјем органе жандармерије. Нападачи су испалили у правцу жандармерије најприје два хитца, а затим отворили читаву паљбу у којој је испаљено преко 150 метака. Органи жандармерије по прописима своје службе испалили су у одбрану један пушчани плотун на нападаче који су се послје тога разбјежали у разним правцима, бацајући ножеве, штапове, револвере и друго оружје.

⁶ Н. Мартиновић, н. д. 145-151.

⁷ Н. Мартиновић, н. д. 140.

Према до сада прикупљеним подацима, у овом сукобу су на страни нападача погинуле двије а рањено 16 особа које су спремљене у болницу на Цетиње. На страни сигурносних органа није нитко погинуо пошто су се они правовремено склонили. Надлежна судска власт повела је поступак. До сада је ухапшено 55 особа. Иначе, у читавој Зетској бановини влада потпун ред и мир. А. А."⁸

"Политика" је писала да је испод Белведера дошло до сукоба жандармерије и једне групе демонстраната која је пошла на Цетиње да одржи збор. У чланку се даље каже да је једна група напала органе безбједности и тада је реаговала жандармерија и испалила 150 метака. Два лица су погинула а 16 је рањено.⁹

Београдско "Време" је објавило истовјетан текст као и "Политика".¹⁰

Први извјештај, на чијем је папиру утиснута штампана ознака Југословенске радикалне заједнице у Београду, са датумом од 28. јуна 1936. године, без потписа, по свој прилици је посланика за барски срез Ђура Чејовића, којим обавјештава председника владе Милана Стојадиновића о догађајима на Белведеру.

У извјештају се напомиње да главни кривци за "немире" који су се догодили 26. овог мјесеца у близини Цетиња, сnose Петар Пламенац, министар у пензији и Иво Јовићевић, припадници старог црногорског режима. Даље се у извјештају истиче да је власт забранила збор. У међувремену, кренуо је са Цетиња Стојан Шпадијер и "видећи велике групе људи, зауставио се међу њима и почео их још више куражити и пострекивати и на крају, остао међу њима, одобравајући њихове намјере". Послије је дошло до крви када се власт успротивила њиховом уласку на Цетиње.

Из Црмнице се овом покрету придружило око 100 људи и то већином из два села, гдје су претежно комунисти, а то су села Брчели и Подгор - Бријеге. Међу присутнима је било и неколико жена са изговором да иду на пазар, јер је петак пазарни дан на Цетињу.

Захваљујући случају што је у Црмници извршена организација Југословенске радикалне заједнице у којој су се отприје неколико дана уписало преко 500 људи, а који су се отворено успротивили својим племеницима да иду на Цетиње, те је тиме спашена ситуација да из саме

⁸ "Хрватски дневник" бр. 35, 28. липња 1936. преноси "извјештај агенције Авала".

⁹ "Политика" бр. 10091, 28. VI 1936.

¹⁰ "Време" бр. 5190, 28. VI 1936.

Црмнице не буде учествовало неколико стотина људи. Црмничани који су у овом походу учествовали, највише су из оних села гдје организацију нијесмо извршили како треба. (Видјети "Самоуправу" од 26. овог мјесеца: "Организација Југословенске радикалне заједнице у Црмници").

У извјештају се даље истиче да виновник овога покрета није Стојан Шпадијер већ Пламенац и Јовићевић, тј. италијанска пропаганда и новац који се шаље преко Албаније. Подносилац извјештаја даље пише да се према обавјештењу које има спрема још један већи покрет у којем ће учествовати и наши емигранти који су приликом посљедњих комунистичких хапшења побјегли у Албанију.

Писац изражава сумњу у рад правосудних органа, те с тим у вези истиче: "Ја мислим да власт нема довољно ауторитета, поготово судско чиновништво које је отворено против нас. Сигуран сам да ће Државно тужиоштво на Цетињу свим силама радити да се сви похапшени што прије пуште на слободу. Тврдо сам увјерен да ће Господин бан наћи пута и начина да спаси сваке одговорности господина г. Петра Пламенца и г. Јовићевића".¹¹

Подносилац извјештаја на крају моли да га предсједник владе прими како би га детаљно обавијестио о белведерском догађају, а поред тога, да има још важних партијских ствари да му саопшти.

Поводом крвавих белведерских догађаја, представници опозиционих група удружене опозиције Црне Горе на иницијативу Комунистичке партије, организовали су у Подгорици 12. јула 1936. године Скупштину. На Скупштини је одлучено да се упути Протест "коме треба" а да га у име учесника потпишу: др Никола Шкерковић, директор гимназије у пензији, Јефто Павић, адвокат, Глигорије Вукчевић, инжењер и Бошко Бојовић, адвокат. У Протесту се истиче "да под притиском економске биједи јавља се незадовољство које је захватило све врсте становништва, а које је ојачано небригом државне власти за привредно подизање Црне Горе и стварања повољнијих услова за један сношљив материјални и културно-духовни живот. Уз ове огромне материјалне тешкоће, придружило се неразумно и бездушно поступање органа државне власти према овако биједном и потиснутом становништву. Није се показивало довољно разумјевања за прошлост, традиције и моралне одлике становништва. На тај се начин стварало једно очајно психолошко стање и осјећање потпуне потиштености. Да би тежина стања у Црној Гори, односно Зетској бановини била доведена до изузетности, пало је у посљедње вријеме много хапшења, која се још

¹¹ Архив Југославије, фонд 37, фасцикла 120.

настављају, пењући се на стотине. Тајанственост са којом се та хапшења врше, одвођење не само из мјеста гдје су ухапшеници стално насељени, него ван и изван Бановине, драстичност поступка органа власти при спровођењу ухапшених, као везивање у ланце, не само појединаца него читавих група (чак је примијећено да жандарми јашући на бициклу, воде везане комунисте), пјешачење тих невољника, заједно са наоружаним жандармима преко цијеле Бановине које траје данима и неђељама, све то скупа оставља мучан утисак као да живимо у рату покорене земље. Кад се томе додаду невјероватне вијести и потпуно формирање јавног мњења да се приликом саслушања ових ухапшеника врше страшна мучења и туче, онда је јасно да све то изазива опште запрепашћење, огорчење, бол, стид и тешку забринутост код свих родољуба и разумних људи за миран развој и будућност наше земље и нашега народа...

...Жалосни и трагични догађаји који су се одиграли 26. јуна на прагу Цетиња, главном мјесту Зетске бановине, гдје се према нашем оправданом увјерењу пролила невина људска крв, само је доказ више до каквог опасног и судбоносног стања је доведено расположење духова у Црној Гори, односно, у Зетској бановини и даље.

Стојећи са запрепашћењем, болом и тешком забринутошћу пред тако створеним стањем, заступајући гледиште да сваки сноси одговорност за незаконите поступке и недјела, потпуно увјерени да изражавамо мисли и осјећања цјелокупног становништва Зетске бановине, ми сматрамо за своју грађанску дужност и своје човјечанско право да најенергичније протестујемо против немара за економско-привредно збрињавање овога запуштенога краја и против свих неправилности, незаконитости, и насиља органа државне власти, почињених у Зетској бановини.¹²

Уз протест постоји додаток у којему се каже: "Тумачећи гледиште јавног мњења Покрајине на општу политичку ситуацију у нашој земљи, а нарочито на прилике у нашој Покрајини: 1) да су ненародни режими корумпирани који су се одомаћили у нашој Држави довели читаву земљу на руб економске пропасти и политичког расула. 2) Да због тих прилика политичко и економско стање у иначе сиромашној Црној Гори, као и у сусједним крајевима, постало неиздрживо, те се незадовољство испољава све чешће и у најоштријим облицима.

Зато енергично захтијевамо: 1) Укидање ненародних корумптивних режима и успостављање слободоумног политичког живота заснованог на

¹² Савезни секретаријат иностраних дјела, хартије Јована Јовановића.

Представка удружене опозиције од 07. VII 1936. године, Т. Никчевић, н. д. н. 194.

потпуно демократским начелима народне управе који ће режим ријешити сва спорна питања Срба, Хрвата и Словенаца и повратити земљи и народу економско благостање. 2) да се неодложно приступи рјешавању на здравој бази изузетно тешких економско-привредних и социјалних проблема Црне Горе и сусједних крајева те да Држава узме на себе хитну изградњу саобраћајница, мелиорације земљишта, експлоатацију - шума и руда, рационално насељавање ненасељених крајева нашим сиромашним становништвом и у вези са тим, ревизију цјелокупног аграра и стварање земљишног фонда; радикално рјешавање на правилној основи дугова, побољшање благостања у народу, организовањем на задружној основи, осигурање земљораднику довољног минимума земље и добара за живот, осигурање минималне радничке дневнице и утврђивање максималног радног времена, реорганизовање и побољшање санитета у духу народних потреба, итд.

Представници горе наведених група заједнички ће предузети све потребне мјере да се истакнути циљеви у потпуности постигну.^{12а}

Представник Комунистичке партије на овој Скупштини у постојећим политичким приликама није могао непосредније утицати на поједине формулације и испословати веће и револуционарније захтјеве, с обзиром на адресате којима је овај протест слободоумних народно-демократских група удружене опозиције био намијењен. Иначе, протест је био енергичан, одважан и одговарао је духу времена.

Јефто Павић, секретар Обласног одбора Савеза земљорадника Црне Горе, обавијестио је Јована М. Јовановића, предсједника Савеза земљорадника Југославије, да су представници слободоумних народно-демократских група земљорадници, демократи, бивши републиканци и група неопређених Марка Даковића, донијели напријед наведену Резолуцију и да су један примјерак послали за штампу, а други намјесницима. На полеђини Павићева писма, Јован Јовановић - Пиџон је направио концепт за одговор: "Мислим да је добра ствар ваша акција и Резолуција од 12. 7. 1936. године иако још не видим људски које су то све групе унутра. Ако то значи нека нова формација, неки народни фронт, онда ће бити незгодан рад пре Споразума са нама, овамо у Београду. Страховати морамо од мјешовитог фронта - Удружена опозиција је још довољан фронт за све групе које стоје на њеној линији".¹³

^{12а} Исто.

¹³ Архив Југославије, фонд 38, фасцикла 9. Писмо Јефту Павићу од 15. VII 1936; Т. Никчевић, н. д. 146.

Јефто Павић и телефонским путем је, непосредно после Белведерског догађаја, обавијестио Јована Јовановића и захтијевао да Савез земљорадника Југославије осуди режим због крвопролића. Павић је тим поводом отпутовао у Београд да би Јовановићу предочио политичку ситуацију насталу белведерским догађајем и да у личном контакту утиче да са другим лидерима удружене опозиције осуди режим, у чему је имао успјеха.¹⁴ Иначе, у осуди белведерског крвопролића Павић је од свих грађанских политичара био најангажованији.

Никшићка "Слободна мисао" са извјесним закашњењима обавјештава јавност о крвопролићу на Белведеру и истиче да је тај догађај у свим домовима Црне Горе дубоко жаљен јер је већина учесника била обманута и преварена од неколико умишљених типова којима је опет дата сугестија за овај злочин.

Личност "вође" није била непозната, био је до прије неколико година у иноземству када му је дозвољен повратак приликом доласка прве совјетске делегације у Ђенову. Господин Јовићевић је посјетио Чичерина, алудирајући да му овај омогући повратак у Југославију. Поход на Цетиње везан је поглавито са политиком црногорских федералиста - констатује лист.

На другој страни је одговорност власти - пише даље лист, јер је недељу дана локална штампа писала о припреми "похода". Па кад је тако, шта су надлежни урадили да спријече скуп народа 26. јуна на Белведеру. Ту је права и највећа одговорност.¹⁵

Дакле према "Слободној мисли", учесници збора су били обманути и преварени, а стварни покретачи и вође су црногорски сепаратисти.

На овакво писање "Слободне мисли" реаговао је "Народни лист", орган Југословенске радикалне заједнице. "Позадину и припреме догађаја од 26. пр. мјесеца, уколико се тиче акције црногорских сепаратиста, "Слободна мисао" је углавном тачно представила, али је пропустила да овај догађај који заслужује озбиљну пажњу јавних власти и свих истинских поборника уједињења Црне Горе и Србије, без обзира на партијску припадност, а исто тако и присталице постојећег друштвеног поретка, освијетле и са друге стране. Није могуће претпоставити да "Слободна мисао" не види ту другу страну питања која је не мање важна и не мање опасна која се јасно испољила и у припремама за "поход" а то је комунистичка акција". Лист даље пише да је црногорски сепаратизам специјална појава само Црне Горе, док комунизам представља један нов дух, који прелази преко границе

¹⁴ Изјава Јефто Павића дата аутору 13. XI 1985.

¹⁵ "Слободна мисао", бр. 26, 5. VII 1996. - Цетињски догађаји.

државе и који је најопаснији у својој првој фази, у којој се испољава у рушењу националног осјећања и читаве арматуре навика, поготову обичаја и слично.¹⁶

Штампа КПЈ је оштро реаговала поводом Белведерских догађаја под насловом "Стојадиновићева страховлада" у Црној Гори". Тако "Пролетер" пише да је збор Народног фронта заказан на Цетиње непосредно пред одржавањем процеса седморици Црмничана, (из братства Лекићи) оптужених ради сукоба сељака и жандармерије. У позиву за Збор се постављају два главна захтјева - пише "Пролетер":

1. "Тражење одобрења буџета за спровођење јавних радова у Ц. Гори;

2. Да се сви похапшени Црногорци врате у Ц. Гору и предаду редовним судовима на суђење и тако ће се властима пријавити сви остали Црногорци који су одбјегли у шуму или у Албанију".

Лист "Пролетер" даље описује како су текли догађаји тј. да је огромна маса сељака из свих крајева Ц. Горе те да је било око 2.300 сељака. Полиција је зауставила сељаке и спријечила улазак у Цетиње. "Негдје око 4h дошао је к сељацима Стојан Шпадијер који је био један од сазивача збора и који је против полицијског терора у Ц. Гори поднио интерпелацију Народној скупштини. Шпадијер је кратким говором саопштио да је збор одложен за касније вријеме и да ће их он на збор позвати. Пјевајући маса је почела да се разилази и весели што им је захтјев испуњен. Неко из масе испалио је неколико револверских метака у вис.

Жандарми су смјеста без опомене и из засједе опалили плотун. Многи сељаци су изненада почели да бјеже а један дио заузео положај испод Белведера". Лист даље напомиње имена свих погинулих и један број рањених учесника Белведерског догађаја. На крају лист констатује да је "Овај догађај узбудио цио народ у Ц. Гори и далеко преко њених граница."¹⁷

И неки страни страни листови преносе извјештаје "Junajted Presa" по којима се ради о "хиљаду црногорских опозиционара који су хтјели да држе састанак на Цетињу. Али, како је овај састанак забрањен, жандарми су им изашли у сусрет да им спријече улазак у варош. Због тога су Црногорци одржали збор ван града при чему су испалили неколико метака у ваздух као знак веселја. Жандарми, међутим, мислили су да су меци њима намијењени

¹⁶ "Народни лист", 14. VII 1936, 2 - Поводом немилих догађаја.

¹⁷ "Пролетер", јул-август бр. 36 1936, 3.

и испалили су у масу неколико плотуна од којих је осам лица убијено а два рањено".¹⁸

И Француски комунистички лист "Imanite" обавјештава француску јавност у рубрици "Вијести са Балкана" о догађајима у Ц. Гори и истиче: "У Ц. Гори после злостављања сељака дошло је до великог броја хапшења. Међу хапшенима се налази бивши министар иностраних послова Ц. Горе Петар Пламенац и опозициони посланик Стојан Шпадијер који је недавно интерпретирао владу у Београду о гадном терору у Ц. Гори. Господин Шпадијер је озбиљно рањен од жандарма".^{18a} Међутим, Шпадијер није био рањен.

Веома је интересантно како су званични кругови у Ц. Гори реаговали на Белведерске догађаје. То се види и из недјељног прегледа политичких догађаја у Зетској бановини. "Крвави догађај код Белведера од 26. прошлог мјесеца још је непрестано предмет опште дискусије. И док се у грађанству на разне начине препричава сав догађај и потреба или непотреба пуцања од стране жандарма дотле полицијска власт врши истрагу и како изгледа ових дана ће бити са истрагом готова, када ће се предмет уступити највјероватније Државном суду за заштиту Државе. Сада се на цио догађај прибраније гледа и већина је да су организатори овог "похода" били неки вође црногорских федералиста у сарадњи комуниста којима је једини циљ био да дође до нереди... С друге стране се живо коментарише да ли је било потреба да се пуца у сељаке. Очевици самог догађаја тврде да су демонстранти пуцали из револвера у правцу жандарма, али да су они били у таквим заклонима да им није пријетила опасност по живот... Тврди се и то да је први пуцао полицијски чиновник на служби при управи полиције Г. Илић и одмах после њега почели су да пуцају машинска пушка и жандарми... До сад је сукоб стајао шест људских жртава. Разумије се да овај догађај гледају да искористе противници данашњег режима присталице Удружене опозиције. Они су свјесни, да лично предсједник Владе Г. др Милан Стојадиновић ужива симпатије код ширих народних слојева који виде да Влада Г. др Стојадиновића активно ради на подизању ових крајева. Да би умањили ову наклоност ови су елементи и раније убацивали разне вијести а сада пак настоје да овај догађај представе: као убијање Црногораца од Србијанаца, да је г. др Стојадиновић пријатељ Црногораца, не би дозволио да се пуца и томе сл. Све се ове лажне и тенденциозне гласине добијају али је активност опозиционара много већа од активности присталица

¹⁸ Архив Југославије Прес - биро, фонд 38, архивска јединица 218, фасцикла 38. Повјерљиви извјештај агенције "Авала" - ноћна служба, 28. јуна 1936. У извјештају агенције се не наводе о којима је лицима ријеч.

^{18a} Исто; "Imanite", бр. 13716, 1936, 3.

ЈРЗ, бар на Цетињу и овом Срезу. Неопходно би било потребно да пријатељи данашњег режима обиђу села овога среза и да на састанцима и пријатељским конференцијама изнесу позитивне стране рада данашњег режима да народу објасне немогућност онога што замишљају федералистичкији "вође" и да побију разне лажне гласине".¹⁹

Из наведеног се да закључити да су владајући кругови сматрали да су прави иницијатори похода на Белведер били федералисти што, уосталом, није било тачно.

Што је вријеме више одмицало од Белведерског догађаја то је огорчење у широким народним масама било све веће, па су и сами митрополит црногорско-приморски др Гаврило Дожић, са још седморицом угледних Црногораца, упутили писмо Милану Стојадиновићу, предсједнику југословенске владе, у коме износе своје виђење на постојеће политичке прилике у Црној Гори уопште, а посебно поводом насталих догађаја од 26. јуна. Због своје интересантности у цјелости га објављујемо:

"Господине Министре Предсједниче,

Најљепше Вас, Господине Предсједниче, молимо, да, у недјељивом интересу Краља, Отаџбине и народа овог краја, поклонише своју пажњу овоме што сlijеди.

Народ овог краја у души је одан Краљу и Отаџбини и њихов на све жртве у њиховом интересу. Има појединачних изузетака, али њихов број пропорционално није већи него ма у ком другом и најдржавотворнијем крају наше државе. Што се тиче незадовољства, него има. Има га, доста, да не речемо и много. Оно је у највећој мјери добронамјерно и оправдано, а има нешто недобронамјерно и неоправдано. Има га коме су узроци моралне а има коме су они и материјалне природе. Али све то незадовољство скупа, бар за сада, још не премаша нишпи угушује код народа његову оданост Краљу и Отаџбини. На жалост, изгледа, да се то не схвата правилно од стране позвајних и одговорних чиниоца, јер с једне стране не предузимају довољно ефикасне мјере за ублажавање и лијечење добронамјерно и оправдано незадовољства, а с друге - као да се оно недобронамјерно и неоправдано незадовољство, које је у безначајној мањини, уопштава и узима као једино постојеће. Иде се чак тако далеко, да се може чути, као да је овомашње незадовољство плод шућинске акције и

¹⁹ Исто; Прес - биро, фонд 38, фасцикла 3. Недељни преглед политичких догађаја и политичких кретања у Црној Гори.

шугинског новца управљених против поретка, интереса и целине ове државе, па се на тој скроз неоснованој прејиспавци заснивају и пројектују мјере за обезбјеђење државних интереса. Што је још најгоре, народ зна, да се његово и добронамјерно незадовољство овако шумачи, па га то вријећа до она његове поносне и националне душе и отуђује га од своје рођене власти.

Свему овоме, уз довољно добре воље са стране надлежних, могло би се наћи лијека, али нама сада није сврха да на тај лијек указујемо, јер мислимо, да ће се и он без нашег посредовања ипак својевремено наћи и примјениши. Сврха нам је, да скренемо Вашу пажњу на најновији догађај у нашем крају и на сву његову озбиљност.

Вама већ изближе познати, немили догађај на дан 26. јуна ове године, у којему је у околини Цетиња проливена крв већег броја грађана и угашено неколико домова, чијих се синова кости вјекovima већ уздићу у шемеље ове земље, врло је рђаво одјекнуо на сјање духова у овом крају и повећао сјајем оштрих незадовољства и народне озорчености. Црногорци се још нијесу еманциповали од својих племенских и брајских веничких схватања. Код њих је још брајска крв свејшња, која се некажњено може пролиши само онда, када то захтијевају бишни интереси Краља и Ошацине, а овамо је код народа дубоко увјерење, да ши интереси 26. прошлог мјесеца нијесу били доведени у шитање ниши ону крв захтијевали. Сиворено овако сјање духова а уз меншалиши овомашег живља пружа повољну подлогу за разоран рад оног малог броја недобронамјерних незадовољника, ши пријети озбиљна опасност, да крв проливена 26. пр. мјесеца не постане само увод у чистав низ будућих крвавих догађаја, којима је крај шешко сагледаши, ши их свакако треба предуприти.

Не уишимо се овдје у разматрање догађаја од 26. јуна ове год. у његовим подробностима, јер не желимо да Вам напурамо једно одређено мишљење о његовим узроцима, току и кривцима. Не правдамо овдје ниши кривимо народ, чија је крв проливена мјестима у леђа, као шио не правдамо ниши кривимо орзана власти, који су ши мјесте тако испалиши. Тврдимо само и шо смјело, да ће тај догађај имати врло немих посљедица, ако се у најкраћем року најсавјесније и најнеприсрасније догађај свеситрано не испиши, ушврди оправданости предузеших мјера од стране власти оног дана, ушврди свачија одговорности за проливену крв без обзира на којој се је ко страни онда налазио, па свакоме кривцу, без обзира на његову личности и положеја, према сјајену кривице одмјери примјерна законска казна а свакоме невном насипрадалом, ако шаквих буде, да одговарајућа задовољшиина.

Имајући у виду горе изложено ми Вас, Господине Министре Председнице, најљепше молимо, да, у оштрим интересу, учините што треба, да се догађај од 26. јуна т. г. у околини Цетиња испуни и расвијетли према најријед реченом и то од стране лица и органа беспристрасних и у том циљу независно незаинтересованих ни у ком погледу, па у што скоријем времену коначно и правично ликвидира, јер ће се само тим путем и начином моћи избјећи немиле последице у најскоријој будућности.

Молимо ипак, да вјерујете, да нас на овај корак не наводе никакви ни лични, ни партијски, ни племенски обзир и побуде, већ чисто осјећај патриотске дужности грађана, који живе у овом народу и који га познају и разумију, и желе и њему и државним власицима помоћи, да се дође до узajамне хармоније и исправке постојећег стања у овој покрајини.

Надајући се, да ће овај наш корак наићи код Вас на разумијевање и добру вољу, биљежимо се са особитим поштовањем.

Цетиње, 15. јула 1936. год.

МИТРОПОЛИТ

Црногорско-Приморски

Гаврило ...

Петар М. Мартиновић, генерал у пензији и резерви и Потпредседник Епархијског Управног одбора

Нико Почек, члан Великог суда у пензији.

Марко М. Бурашковић, ппук. у пензији

Замјеник народног посланика за град Цетиње Шако Ј. Филиповић, члан Главне Контроле у пензији

Гавро Милошевић адвокат Б. Народни посланик цетински и барски

Јован Дапчевић, бански..... надзорник у пензији.²⁰

Писмо митрополита др Гаврила Дожића Милану Стојадиновићу, председнику југословенске владе је веома занимљиво и побуђује посебно

²⁰ Исто, фасцикла 5А-Ф МС. Писмо Дожића-Стојадиновићу.

интересовање. Несумњиво у њему је испољено очито незадовољство против поступка режимских власти према виновницима Белведерских демонстрација али и против несношљивих економских и социјалних прилика које владају у Ц. Гори.

На Цетињу су се тих дана преносиле вијести да је главни актер федералистичког покрета Петар Пламенац дао изјаву пред истражним органима да митрополит Дожић мисли онако као и он. Јован Ћетковић један од првака Обласног одбора Савеза земљорадника Ц. Горе је тим поводом посетио Дожића, подсећајући га о наводној Пламенчевој изјави: "господин Митрополит је са чуђењем и индигнацијом прелази преко таквих безумних изјава Пламенчевих па ми између осталог каже. - за мене је дефинитивно ријешено политичко питање Ц. Горе 1918. године у Подгорици. Ми Црногорци немамо шта ту да тражимо. Друго је питање економско подизање Ц. Горе... ја сам неколико пута наваљивао на Марка Даковића да се крене и поведе Црногорце јер је он једини кадар и он је најпозванији. Али узалуд Марко неће па неће".²¹

Из предњег се да закључити да Дожић чврсто и непоколебљиво заступа одлуке Велике народне скупштине у Подгорици о уједињењу Црне Горе и Србије из 1918. године, али сматра да политичка пасивност Марка Даковића доста утиче што је политичко и економско стање у Црној Гори такво какво јесте.

Како су се кроз Цетиње пронијеле гласине да је Митрополит Гаврило Дожић са још неколико грађана из Цетиња упутио представку предсједнику владе Стојадиновићу, то се Бан Зетске бановине Мујо Сочица обратио посебним писмом Стојадиновићу и указао на гласине које се проносе у вези поменутог писма, а уједно га извјештава да је државна власт одмах повела истрагу па је од стране банске управе хитно био упућен инспектор ради утврђивања како је дошло до употребе оружја на Белведеру. Сочица у писму даље истиче да је управа полиције на Цетињу; на чијој се територији догађај десио, као надлежна повела одмах истрагу и читав предмет по нарочитом куриру доставила 21. јула "Суду за заштиту државе" у Београду, код кога ће се тачно расвијетлити улога сепаратистичко-комунистичке акције којом је био надахнут овај тзв. "поход" на Цетиње.

У писму се затим истиче да су коловође свега овога Иво Јовићевић и Петар Пламенац, бивши министар, који су саслушани и придржани у затвору, као и Стојан Шпадијер који је држао ватрене и распаљиве говоре.

²¹ "Слободна мисао", бр. 30, 2. VIII 1936, 4.

Сочица у писму подвукује да је утврђено да је покрет био локалног карактера, те да су учесници били из општине ријечке и љуботињске, среза цетињског, општине црмничке, среза барског, као и неколико студената из Подгорице, на челу са адвокатским приправником и познатим комунистом Мирком Вешовићем.

"Послије догађаја од 26. јуна, сви они који су учествовали, а нијесу хапшени, повукли су се и увидјели да је држава и народно уједињење јаче и изнад свих нездравих и рушилачких покрета. Према томе је необјашњива представка потписана од стране господина Митрополита и чудна њена тенденција када је свакоме јасно да је државна власт са овоје стране учинила све потребно и кривце предала суду. Примјећује се да сепаратистичко-комунистички елементи у наведеним општинама, дижу по мало главу по овој представи о којој се јавно говори да је поднио г. Митрополит. С обзиром да је ову представку потписао један црквени великодостојник, молим Вас, Господине Предсједниче, да бисте извољели наредити да ми се достави текст представке да бих Вам могао поднијети детаљан извјештај".²²

Из наведеног писма се види да је бан Сочица био веома забринут због садржине писма Митрополита Дожића и других. У архивском фонду нијесмо успјели пронаћи да ли је Стојадиновић упознао бана Сочицу са представком Митрополита Дожића и других грађана.

Нешто касније, Мујо Сочица према писменом обећању, упутио је детаљан и дуг извјештај Стојадиновићу, који садржи 12 страница, у коме се осврће на догађаје који су претходили белведерском збору, указујући и на догађаје у Црмници, приликом хапшења комунисте Риста Лекића. Комунисти који су ослабљени хапшењем и трансферирањем њихових првака у Дубровник, сарађују сада у пуној мјери са познатим "зеленашима", црногорским федералистима. Та је сарадња постојала и раније али није била тако интензивна - истиче Сочица.

"Сарадња комуниста и федералиста изнијела је на дневни ред замисао похода на Цетиње. Протагонисти ове идеје су Јовићевић Иво, бивши црногорски конзул у сарадњи свог федералистичког старијег друга Пламенац Петра, министра у пензији".

Сочица у писму даље каже да је 22. јуна доктор Јовићевић поднио представку управи полиције на Цетињу којом тражи одобрење "у име народа" за одржавање великог збора на Цетињу, што је учинио у договору

²² Архив Југославије, фонд 37, фасцикла 16, писмо бана Сочице.

са Петром Пламенцом и Јованом Вујовићем, а затим разаслао на све стране позиве за поход за 26. прошлог мјесеца.

Пошто је представка била пуна недостатака и није одговарала прописима Закона о удружењима, зборовима и договорима а уз то надлежне власти и жандармерија имале су податке да тај наведени збор има само бити маска иза које се крије намјера нереда и покушаја јавног манифестовања за промјену постојећег правног поретка, ради чега су надлежни фактори благовремено предузели све потребне мјере да се покушај похода на Цетиње спријечи.

У писму се даље истиче да је Јовићевићу уручена негативна одлука 24. јуна и дат му је налог како би предузео све и отклонио сваки покушај маса. Јовићевић је одмах упознао Пламенца са одлуком. Пламенац је у свом исказу изнио двије интересантне чињенице и то: да је настојао, послје хапшења комунистичких првака, придобити комунистичку омладину за федералистичку странку и да је он конкретно давао упутства да у походу на Цетиње треба да учествују и старији људи. Иначе, Јовићевић је на дан 26. јуна био кажњен од Среског начелства на Цетињу ради ранијег неодобреног састанка у Друшићима и налазио се код среза као притвореник.

Бан Сочица даље описује како је дошло до сакупљања масе и формирања поворке на главној цести Ријека - Цетиње, по прилици од 5 до 6 стотина људи, ношеће црногорског четног барјака као и разни написи са паролама комунистичких тенденција, које су детаљно набројене. Сочица даље истиче да су на мјесту Белведер код Цетиња одржани распаљиви говори, нападани влада и предсједник М. Стојадиновић. Говорници су били: Стојан Шпадијер, опозициони посланик ван Парламента, Мирко Вешовић, адвокатски приправник у Подгорици и још неко непознато лице.

Послије одржаних говора маса се почела дизати за покрет. И како се колебала, неко је из масе опалио револверски метак коме су сљедовали други пуцњи из масе. Органи безбиједности су одговорили пушчаном ватром и том је приликом погинуло два лица а 16 је рањено. Погинули су: Шофранац Јован из Рваша и Вукмановић Шуњо. Касније су ранама подлегли: Вујовић Стево с Љуботиња, Петричевић Никола из Метериза, Ражнатовић Илија из Превлаке, Јовићевић Марко из Ријеке Црнојевића. Рањена су сљедећа лица: Саво И. Лубарда из Бериславаца, Цаковић Петар из Лимњана, Лекић Петар, трговац из Вирпазара, Поповић Митар из Брчела, Ђурковић Душан из Косијера, Јанковић Јован из Јанковића Крша, Прља Петар из Љуботиња, Костић Владо из Рваша, Ражнатовић Крцун из Метериза, Црнојевић Саво из Грађана, Стругар Никола из Рваша и Поповић Миливоје из Пипера.

Лако су рањени Стругар Петар из Улића и Татар Стана из Цекина.

У извјештају наставља Сочица да су приликом ових нереда ухапшена лица која су затечена на лицу мјеста, те главни подстрекачи: Пламенац Петар и Шпадијер Стојан. Иначе, Пламенац се приликом похода налазио на Цетињу гдје је, како је сам признао - очекивао развој догађаја. Сем тога, од стране Среског начелства су спроведени Иво Јовићевић, Стево Краљевић, суплент и Вујовић Јован из Жупе Добрске, Газивода Јован из Рваша, Бастаћ Ђоко из Ријеке Црнојевића, затим из истог мјеста Бастаћ Никола, Јовићевић Видо и Јовићевић Анто - из Шинђона, Газивода С. Петар из Рваша, Стругар П. Никола из Рваша, Пејовић Ј. Ђуро из Чешљара, Петричевић В. Мило и Вујановић Ђ. Ђуро из Метериза, Драгојевић М. Крцун из Рваша, Вујовић И. Васо из Добрске Жупе, Краљевић Ђоко из Друшића, Пејовић Б. Марко, Божовић С. Митар, оба из Чешљара, Михаљевић Милош из Цеклина, Јовићевић Алекса и Јовићевић Стеван из Ријеке Црнојевића, те Лопичић Божо, Лопичић Владо и Јовићевић Илија.

Од ових лица, нека су већ пуштена а предстоји још пуштање извјесног већег броја, чим за то стигне одобрење од државног тужиоца при Државном суду за заштиту Државе.

У наставку писма Бан Сочица жели да подвуче да је учинио све да би избјегао проливање крви, па каже да је послао 25. јуна Ива Јовићевића сазивача Збора, који се у то вријеме налазио у затвору Среског начелства, да сусретне демонстранте и наговори их да се врате кућама, али у томе није успио. Тада су демонстранти зажељели да бан лично прими депутацију од њих, што им је одмах удовољено. Око 14 часова, наставља даље Сочица, примио је депутацију коју је предводио народни посланик Стојан Шпадијер којој је, између осталог, рекао: "Ви данас када треба обрађивати њиве долазите на Цетиње и хоћете на силу да одржавате збор који вам није дозвољен.

Са оружјем, моткама, барјацима и разним илегалним написима не може се дозволити долазак на Цетиње нити одобрити такав збор. Ви сте дошли из двије општине среза цетињског среза барског и нешто из среза подгоричког, док из осталих срезова није дошао нико јер се не слажу са вама. И ја тврдим да се не слажу јер су сви учитељи у Црној Гори Црногорци, такође сви судије од предсједника до пандура су Црногорци, те у свим установама у Зетској бановини су 90% Црногорци.

Савјетовао сам их да се мирно врате кућама а ако имају неке захтјеве, нека се обрате писменим путем". На крају писма Сочица истиче да је одмах послите догађаја под Белведером одредио банског савјетника Ника Царевића да хитно поведе истрагу ради утврђивања како је дошло до суко-

ба и да ли је употреба оружја била оправдана и законита, - чији се извјештај прилаже. (Извјештај Царевића нијесам пронашао у архивској грађи).

Сочица, најзад истиче да "има вјероватноће да је за овај поход могло бити утицаја и са стране, јер према обавјештењима које сам у овом правцу имао, постоје чињенице да је сјутрадан, 27. јуна т. г., био на Белведеру италијански војни аташе из Београда, те се оправдано сумња да се иза ових појава крије тајна пропаганда са стране", пише на крају писма.^{22а}

Из свега напријед наведеног, се види да бан Сочица настоји да прикаже ситуацију на Белведеру таквом као да је власт била принуђена да употреби оружје и тако изазове крвопролиће.

Неки прваци Обласног одбора Савеза земљорадника Црне Горе сматрали су да за жртве које су пале пред Белведером највећу одговорност снос вође и сазивачи похода на Цетињу, па онда органи власти, с врха двојица - тројица већих функционера са Цетиња. Зашто је морало доћи до похода на Белведер када се читавих 10-15 дана знало за спремање овог похода. Ови земљораднички прваци нападају протесте, резолуције и меморандуме које шаљу и потписују заједнички људи са линије Марка Даковића и са линије Секуле Дрљевића. "И ми смо за опозицију, али не са Секулом Дрљевићем и осталим бившим црногорским министрима, доказаним сепаратистима који воде своје старо коло, и, нажалост, успијевају да на овај начин вуку за нос извјесне политичке људе из Црне Горе који са њима неби смјели ништа заједничко да имају".²³

Земљораднички првак Јован Цветковић бранио се од оптужби да је намјерно са Марком Вујачићем отпутовао у Београд да не учествује на збору под Белведером, те да је избјегао да се састане са представником земљорадничке левнице др Драгољубом Јовановићем који је тих дана боравио у Црној Гори. Изјавио је да је био са Вујачићем на Конференцији Савеза земљорадника Југославије која је тих дана одржана у Београду у стану Јована Јовановића, предсједника Савеза земљорадника Југославије и да се састао са Драгољубом Јовановићем последице његовог повратка из Црне Горе. Вујачић и Ћетковић су том приликом посјетили Милана Стојадиновића али само зато, како то истиче, да му саопште "отворено и без увијања да се у његовој ЈРЗ странци налазе људи који су у ствари пунокрвни зеленаши, па испод његовог скута лакше могу да роваре против одлуке Велике народне скупштине коју смо ми крвљу створили а коју ћемо

^{22а} Исто.

²³ "Слободна мисао", бр. 30, 2. VIII 1936. Друго писмо бана Сочице поводом Белведерских догађаја.

и крвљу бранити од свих сепаратистичких настројених Црногораца, па ма се и они звали Јерезетовићи".²⁴ Још су рекли Стојадиновићу "да је званични Београд највише крив за повампирену акцију федералистичких главара у Црној Гори сипајући народно благо у њихове џепове. С једне стране је сипао Београд а с друге стране Рим".²⁵ Очито ови земљорадници прваци су сматрали за главне покретаче похода на Белведер црногорске федералисте са којима су у периоду бивше Југославије водили сталну и жестоку политичку борбу.

Због крвавих белведерских догађаја пензионисан је 3. августа Мујо Сочица бан Зетске бановине а за новог бана постављен је Петар Иванишевић, народни посланик за срез требињски и професор у пензији.²⁶

Белведерски догађај изазвао је снажан одјек и међу Црногорцима у Сједињеним Америчким Државама и Канади. Група Црногораца родољуба у САД издала је за све Црногорце у САД и Канади веома опширан проглас у коме осуђује поступак београдског режима са црногорским народом и позива Црногорце у овим прекоморским земљама да подигну свој глас протеста против угњетавања, пљачкања и убијања црногорског народа под државним органима.

У прогласу даље пише да је 26. јуна 1936. године на Белведеру код Цетиња проливена невина крв црногорског народа. Проливена је црногорска крв на оном истом историјском мјесту на којем су, назад неколико стотина година, Црногорци под витешким вођством Баја Пивљанина водили очајну борбу за одбрану Црне Горе.

"Када вам ова тужна вијест не би већ била позната - пише даље у прогласу - ви би се у чуду питали: ко то проли крв црногорског народа у години 1936, и то баш у самом гнијезду Слободе. Није могуће да су то били ни Турци, ни Аустријанци, ни Мађари, јер смо са тим некадашњим нашим непријатељима давно рачуне пречистили, већ су тај тешки злочин на велику жалост и срамоту, извршили плаћени јаничари председника југословенске владе др Милана Стојадиновића, а уз асистенцију и очински благослов католичког попа Антона Корошца". И даље: "Није ово први пут да нам тужне вијести стижу из наше домовине. Назад не дуго времена режимски органи убили су нам у Београду универзитетског студента Срзентића, и ми смо шутјели, убили су нам студента Мариновића, и ми смо шутјели. Побили су сељаке у Сеоцу, у Црмници. Шутјели смо јер смо се

²⁴ Исто, бр. 40, 1936.

²⁵ Исто, бр. 41 и 42, Архив Југославије рукопис Драгољуба Јовановића, књига VI, стр. 72-73.

²⁶ "Слободна мисао", бр. 32, 16.VIII 1936, 2.

заваравали да су то спорадични иако жалосни догађаји који ће престати. Нажалост, преварили смо се. Сада су, ето, отпочели са убијањем црногорског народа у маси, као стоку. Немогуће је више шутјети...". У прогласу се затим наставља: "Не устати против оваквог злочина извршеног над голоруким, гладним, голим и босим народом црногорским, значило би не само абдицирати на све најплеменитије људске осјећаје, већ би то био и кукавичлук првог реда"!

У прогласу се даље истиче да је више него жалосно што је дошло, и то у неочекивано вријеме да Црногорци не могу одржати збор и договор на свом историјском Цетињу гдје су га вјековима у слободи држали. То им право никада нијесу могли ускратити ни турски султани, ни млетачки дужди.

И, на крају, у прогласу пише: "Ми који живимо у великој слободној отаџбини Вашингтона и Линколна; ми који знамо шта значи људска слобода и поштовање човјечанских права; ми који знамо шта значи слобода штампе и слободе збора и договора, не можемо остати равнодушни према тешкој судбини наше браће у Црној Гори. Зато, у увјерењу да се сви Црногорци у Америци и Канади са нама солидаришу, ми највећом одлучношћу, којом је то могуће учинити, дижемо наш глас и протествујемо противу неправедног крвопролића на Белведеру код Цетиња; противу свих осталих злочина почињених по Црној Гори, као и противу потпуне економске запуштености Црне Горе. При том најоштрије осуђујемо краљевску југословенску владу и бана Зетске Бановине, који за ове кржаве догађаје треба да сносе пуну одговорност, па најенергичније ТРАЖИМО:

1. да се органи власти који су криви за крвопролиће код Цетиња, као и за остале злочине по Црној Гори, најстрожије узму на одговорност и искусе заслужну казну, без обзира на висину положаја које они заузимају у државној служби;

2. да се смјеста престане са терорисањем црногорског народа и са прогањањем, кињањем, мучењем, затварањем и убијањем црногорске универзитетске и средњошколске омладине и осталих црногорских интелектуалаца и напредних људи",²⁷ и тиме се проглас завршава. Из прогласа је очигледно да је писан на основу информације неког од комуниста из земље.

Читава слободољубива и напредна јавност у Црној Гори и Југославији била је дубоко огорчена и енергично захтијевала да се престане са мучењем затвореника. Колико је напредна јавност била

²⁷ Архив Југославије фонд 37. Проглас је пренијела "Слободна мисао" 15. X 1936. која је излазила у Канади.

отрчена терором и мучењима која су се проводила у затворима најбоље показује примјер Мирка Вешовића једног од најистакнутијих личности у организовању Белведерских догађаја. Режим Стојадиновић-Спахо био је присиљен да се обустави истрага над ухапшеним црногорским комунистима и да се предаду надлежним судовима учесници демонстрације на Белведеру.²⁸

Мирко Вешовић који је пуштен на слободу средином октобра 1936. године послао је своју оптужницу због Белведерског догађаја лидеру земљорадника љевице Драгољубу Јовановићу и моли да дође да га брани на суду као и неке другове. У писму Вешовић истиче "оптуђени су и сви они осакаћени и повријеђени па је њих лако бранити, а ви би имали да браните пред судом Црногорски народни фронт. Поред свих лажи то је био први збор Црногорског Народног фронта. И ево би крваво завршен". Поред у оптужници истакнутих парола онамо су биле и још пароле "живео парламентаризам", "Дајте обећане законе, дајте слободу штампе, збора и договора" и сл. Они сматрају као најтеже црногорску заставу, "али за нас то није никакав баук нити ми имамо потребе да се плашимо ње, сви желимо да ви дођете на процес а биће и С. Дрљевић, Р. Вукчевић, Н. Ђоновић, Ј. Павић и др. опозициони адвокати".²⁹ Међутим, до суђења није дошло јер ни Вешовић као ни други затвореници нијесу извођени пред суд.³⁰

Због огорчених протеста црногорске јавности Стојадиновићев режим је био принуђен да поведе кривични поступак против четрдесетседморице режимских људи које оптужница терети за убиства и рањавања под Белведером, али то је био само обичан трик јер је јавни тужилац касније одустао од кривичне пријаве - јер се радило о лицима оданим режиму - и упутио оштећене странке да саме покрену кривичне радње. При таквом стању ствари је бесмислено било свако даље инсистирање оштећених да покрену кривичне радње против извршиоца злочина јер би то био узалудан посао.^{30а}

Концем 1936. године, Белведерски догађај био је предмет расправе на сједници Народне скупштине Краљевине Југославије. Опозициони посланик Милош Рашовић је искористио прилику да приликом претреса у Верификационом одбору, а поводом пресуде Државног суда за заштиту државе, чијом су пресудом неки народни посланици изгубили мандат

²⁸ Радоје Пајовић, "Комунист", бр. 21, 3. V 1986. и бр. 22, 6. VI 1986.

²⁹ Архив Југославије, рукопис Драгољуба Јовановића, књига IV, 72.

³⁰ "Побједа", 23. и 24. VI 1986, 8-11.

^{30а} Исто.

народног посланика, оштрим ријечима, као извјестилац мањине у Верификационом одбору, за односну пресуду каже да је доказ безакоња који спроводи влада Милана Стојадиновића и њен министар унутрашњих послова Антон Корошец. Таква су безакоња веома честа, а поготову у Црној Гори - додао је Рашовић.³¹

Рашовић је искористио ситуацију да поводом Белведерских догађаја истакне да је неколико политичких људи хтјело да одржи један збор на Цетињу, да на том збору да одушке својим невољама. "Мјесецима су се спремали људи да дођу на тај збор. Полицијске власти, као у некој замци очекивале су и чекале да до тога збора дође... и кад су дошли неких 500-600 људи и хтјели да уђу у бановинску варош Цетиње, онда су изашли пред њих и казали им: "Збор је забрањен, збор не можете одржати". Та чињеница се учинила Црногорцима веома увредљивом, нарочито у данима када се у свим дјеловима Југославије може слободно зборовати. Али споредно је било то да ли ће они одржати збор или неће, главно је било да падну у клопку полиције, да полиција изврши са њима обрачун који је смишљено унапријед спремала и може бити да се у том моменту није задесио један посланик из ванпарламентарне опозиције који је, прозријевши што полиција хоће и спрема, изашао пред људе и казао им да се врате и да не газе у крв јер је све било припремљено од стране полиције. И тек када су се они вратили и када су се повукли натраг за 200-300 метара од полиције, један младић је извадио мали револвер и у знак протеста, испалио два метка. То је, међутим, полицији био довољан повод на који се једва чекало, потегнути су митраљеви и машинске пушке и оборени у леђа људи који су се враћали својим кућама. Седам их је пало. Четири породице је закувало за угашеним огњиштем а 30 и више је било тешко рањених и онеспособљених... А шта је било послје тога? Да ли је, господо, о томе дато какво обавјештење преко штампе. Није. Али је зато те осакаћене људе и све те учеснике тога скупа г. Антон Корошец затворио у казамате и држао читава три мјесеца у затвору под изговором да су антидржавни, туђински плаћеници, комунисте... Корошец је дао обавјештење страниој штампи да су Црногорци сепаратисти, да су Црногорци антидржавни, да су комунисти. Црногорци су људи који добро знају шта је држава, који добро знају шта је законитост, што је ред и поредак. Али Црногорци нијесу научили да у држави гледају свог угњетача и свога насилника. Такву државу Црногорци никада нијесу имали и такву неће никада трпјети. Та увреда коју је Корошец нанио Црногорцима не

³¹ Стенографске биљешке Народне скупштине Југославије, IX редовни састанак, 12. XII 1936, 170-172.

може остати без посљедица јер је дубоко забољела све Црногорце". Рашовићева излагања су бурно поздрављена на љевици.³²

Рашовићу је реплицирао Никола Зубер, посланик града Цетиња, иначе члан ЈРЗ "да је ред да се о томе изнесе стварна истина а не да се тај случај претвара у политичку монету и да се тај случај приписује човјеку који са тим нема ничега заједничког". Није ми намјера да браним управну власт која је била на Цетињу за вријеме белведерских догађаја, "да су виновници белведерског догађаја неколико политичких конспиратора који су стрмоглаво јурили за политичким шићаром", (протести на љевици).³³

На реплику посланика Зубера, одговорио је Рашовић сљедећим ријечима: "Народни посланик Зубер се нешто нашао побуђеним да учини извјесну коректуру ономе што нам је прије неколико дана казао, али ви сте се најбоље освједочили да је оно што сам говорио тачно и да је одговорна личност др Антон Корошец. Да г. др Корошец није свјестан тога, он би ми овдје одговорио, а не би тражио и допустио да у име њега одговара г. Зубер. Сам Зубер је признао да је било кривице до банске управе, па када је била кривица до банске управе, шта је учинио доктор Корошец? Је ли банску управу узео на одговорност. Није. Корошец је узео на одговорност жртве белведерског догађаја. Њих је прогласио антидржавним сепаратистима и туђинским плаћеницима. А ја кажем, господо, да у Црној Гори нема туђинских плаћеника. Обратите се свим судовима и видјете да ли је иједан Црногорац осуђен на шпијунажу или за велеиздају". Свој смјели говор Рашовић је закључио: "Догађај који се збио на Цетињу, то је један срамотни догађај који вријеђа сваког честитог и поштеног Црногорца, ма кога политичког увјерења био. И ја се чудим да је г. Зубер могао доћи на ово мјесто, да брани тај догађај који је нанио срамоту Црној Гори (одобрење на љевици) и господо, само из обзира великог патриотизма и родољубља, Црногорци су могли да претрпе ови страшни шамар, али будите увјерени да га неће заборавити, и ја сам увјерен да ће виновник овога догађаја кад - тад одговорати. Јер, убијати на прагу Цетиња и рањавати када никаква државна потреба то није изискивала, јер нити је јавни поредак нити су државни органи јавне безбиједности били у опасности - то је заиста нешто нечувено. Не стоји и није тачно то да они нијесу хтјели да се врате кућама. Црногорци су инсистирали на томе да одрже збор, али када им је објашњено, вратили су се и на њих је пуцано..."³⁴

³² Исто, IV редовни састанак 12. XII 1936, 170-171.

³³ Исто, V редовни састанак 16. XII 1936, 187-188.

³⁴ Исто, V редовни састанак 16. XII 1936, 188.

Година 1936. била је пуна крупних политичких догађаја у Црној Гори којима су претходили низ политичких акција Комунистичке партије преко Народног фронта, те општег сукоба са крвавим режимом Стојадиновић - Корошец - Спахо, од којих је Белведерски догађај био најзначајнији. Белведерске демонстрације су озбиљно уздрмале Стојадиновићев режим у Црној Гори и шире и имале посебан значај на окупљању прогресивних снага у Црној Гори на платформи Народног фронта у даљој борби на рјешавању политичких, економских и социјалних проблема Црне Горе који су се све више заоштравали.

Dr Luka M. Vukčević

**DER WIDERHAU DER BELVEDER - BEGEBENHEIT BEI CETINJE AM
25. JUNI 1936**

RESUMMEE

Protestversammlung am Belveder stellt eine der bedeutendsten Stelle in den Geschichten der Jugoslawie zwischen zwei Kriegen dar. Die Bilanz dieses Vorkommnisses ist folgende: sechs gestorbene, mehr als 30 Leicht- oder Schwerverwundete und mehr als 200 verhaftete Teilnehmer.

Gesamte freisinnige und fortschrittliche Öffentlichkeit in Monte Negro war sehr empört darüber, dessenfolgend Stojadinovitsch-s, Korošets-s und Spaho-s Regime gezwungen worden ist, die Untersuchung über die verhafteten montenegrinischen Kommunisten einzustellen und den Prozess mit den Teilnehmer an der Demonstration aufzugeben, sowie auch Untersuchung gegen die Schuldigen des Blutvergiessens am Belveder einzuführen.

Bei dieser Gelegenhit hat mitropolit Gavriilo Dožić mit noch einigen bedeutsamen Leuten einen Brief am Ministerpräsident Milan Stojadinovitsch, in welchem u. a. betont, gesandt: "Wir behaupten, und zwar sehr entscheidend, dass das Ereignis sehr unangenehme Folgen, ob es in der kürzesten Zeit aus allen Seiten nicht untergesucht werden wird, haben kann. Man muss Verantwortlichkeit für den vergessenen Blut ohne Rücksicht darauf, an welcher Seite sich der Mensch befindet hat, bestimmt worden sein, ohne Rücksicht auf seine Person und Stellung, und man muss ihn der Masse des Vergehens nach und laut dem Gesetze massregeln, und jeder, der unschuldig gelittet hat, ob es solche gibt, muss Entschädigung bekommen".

Von Belveder - Ereignis sprach man auch an der Parlamenttagung des Konigreich Jugoslawien. Abgeordnete der Opposition Miloš Rašović hat die Regierung des Milan Stojadinovitsch und deren Avssenminister Anton Korošec wegen Rechtlosigkeit, die das Land beherrscht, scharf angegriffen

Belveder - Begebenheit in Monte Negro 1936 stellt eine Einführung in entscheidenden Volkswiderstand, der noch stärker und organisierter in folgenden Jahren wird.